

Търговия, корупция и преселение в Северна България по време на война (1806-1813)

(Един неизползван извор за историята на Свищов)

Надя Данова¹

Съобщението е плод на моите позитивистични усилия да възстановя началните години от живота на дееца на Българското просвещение Неофит Бозвели (1785-1848 г.) и обстоятелствата, определили неговото негативно отношение към руската политика на Балканите¹. През 1844 г. Бозвели съставя меморандум до Високата порта, в който разказва, че през 1807 и 1810 г., по време на руско-турската война от 1806-1812 г. “след завземането на Русчук, Свищов, Ряхово и други крайдунавски градове, генерал Кутузов и други преселиха българите, живеещи в тези земи, във Влахия на отсрещния бряг на Дунава, без дори да им оставят необходимото време да вземат със себе си своето имущество...и опожариха бедните им къщи с всичко в тях без никакво внимание нито милост към тези славяни”². И тъй като съм работила достътъчно дълго време с текстове от епохата на формирането на балканските идентичности, почти бях готова да припиша на Бозвели поредния мит, за да си обясня съдържащите се в меморандума фактологически грешки при датировката на събитията и свързването на пожара в Свищов с името на Кутузов. И все пак реших да изстържа последните слоеве от “палимпсеста”, както сполучливо нарича историята на гр. Свищов нидерландският историк Махиел Кил³. Така ми се наложи да фокусирам вниманието си върху военната история, която обикновено е била в периферията на моите изследователски интереси. По този път стигнах до един неизползван извор за историята на Свищов от началото на XIX в.

---

¹ Арнаудов, М. Непознатият Бозвели. С., 1942, с. 219. В своя диалог “Мати България” Бозвели настоява, че свирепите кърджалии не са нанесли толкова пакости на българите, колкото руските набези в Турция : “Добруджа опустяла и край Дунавът градища и села съсипани и през Балканат дору до Черно и Бяло море! То е все рушка политика! а в Бесарабия, Молдавия и Влахия заселени, горките си рожби! то е от дипломатика!”; По този въпрос вж и С мо х о в с к а - П е т р о в а, В. Неофит Бозвели и българският църковен въпрос. С., 1964, 35-38.

² С мо х о в с к а - П е т р о в а, В. Цит. съч., с. 159, 168.

³ К и л, М. Свищов и районът през XV-XIX век. Поселищна история, историческа демография и последици от войните в една равнинна област на Дунавска България. - В: История на мюсюлмаската култура по българските земи. Т. 7, С., 2001, с. 547.

Става дума за дневника на Александър Ланжерон, който добавя нови щрихи към картината на събитията на Балканите в началото на XIX век. Ланжерон е френски благородник, роден в Париж през 1763 г. Първоначално служи във френската армия, а през 1790 г. предлага услугите си на Екатерина II. Вече на руска служба Ланжерон участва във военните кампании от 1790 г. и 1791 г. срещу шведите и османците. По време на царуването на Павел I е произведен в генерал-майор (1797 г.) и генерал-лейтенант (1799 г.). От 1807 до 1812 г. Ланжерон служи на Дунав, като участва във военните кампании срещу Високата порта. След сключването на Букурещкия мир през май 1812 г. Ланжерон участва в сраженията срещу Наполеонова Франция под командването на Блюхер. Завръща се в Русия, където е назначен през 1822 г. за херсонски губернатор на мястото на граф Ришельо в Одеса. Умира от холера през 1831 г. и е погребан в католическата църква в Одеса⁴.

Днес в Архивите на Министерството на външните работи на Франция се съхранява обемистият дневник на Ланжерон за събитията на Дунавския фронт през 1807-1812 г.⁵ Голяма част от дневника е публикувана през 1889 г. в румънската документална поредица *Documente privitoare la Istorie Românilor. Urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki*⁶. През 1902 г. в Париж излиза от печат публикацията на мемоарите на Ланжерон от кампаниите от 1812, 1813 и 1814 г., издание, което за съжаление, до този момент не ми беше достъпно⁷. Разполагаме и със сръбска публикация от 1904 г. на части от този дневник в сръбската поредица “Зборник за историју, језик и књижевност српскогo народа”⁸. Настоящата публикация се базира на съхранявания във френските архиви ръкопис на дневника на Ланжерон. Колегата от Франция историкът Филип Желез има любезността да прегледа ръкописите на Ланжерон в Архивите на Министерството на външните работи и да ми направи препис от

---

⁴ За него вж информация http://www.histofig.com/empire/bio_russie_langeron_fr.php

⁵ Archives du Ministère des Affaires Étrangères et Européennes, - MAEE, Mémoires et Documents - MD, Série Russie, tomes 20-24.

⁶ *Documente privitoare la Istorie Românilor. Urmare la colectiunea lui Eudoxiu de Hurmuzaki. Suplement I, vol. III, Fascioara I. 1709-1812. Documente culese din Arhivele Ministerului Afacerilor Străine din Paris de H. I. Odobesco. București, 1889.*

⁷ L. G. Fabry éd. *Mémoires de Langeron, général d'infanterie dans l'armée russe. Campagnes de 1812, 1813, 1814. Publiés par la Société d'histoire contemporaine, Paris, 1902.*

интересуващите ме пасажии. Цитираните по-долу в текста ми пасажии от дневника на Ланжерон са напълно коректно предадени в румънската публикация на извора.

Моето изложение ще бъде подчинено на следните три задачи : първо: да въведа неизползвания извор, второ: ще се опитам, опирайки се на него, да реконструирам, доколкото е възможно, хода на събитията, трето: ще коментирам въпроса за надеждността на наличните извори, както и причините за появилите се бели петна в паметта за случилото се.

В дневника на Ланжерон е описана подробно военната кампания от 1810 г., като за т. н. “изгорялство”⁹ на Свищов е казано следното: “Граф де Сен При беше изпратен [от граф Каменски] с 4 батальона, два полка от драгуни и три от казаци в Свищов. Този град, който е един от най-богатите и с най-добре застроени градове в България и известен с конгреса, проведен там през 1791 г. за сключване на мира между турците и австрийците, е разположен, подобно на Силистра и Русе, на брега на Дунав, и е построен върху склона на високи възвишения, покрити с лозя и прелестни градини, чиито гребен доминира над града. Граф де Сен При се установи върху тези височини. Обстрелва с топове града в продължение на няколко часа. Нито комендантът на града, нито неговите обитатели не желяеха да се отбраняват и имаше договорености с тях посредством слепия гръцки болярин, който живееше там от дълго време. Градът се предаде на 30 август (11 септември). В него бяха намерени много провизии и боеприпаси. Бяха пленени 6 знамена и едно голямо количество от лодки и малки кораби. Отрядът на граф Сен При беше много слаб, за да задържи Свищов на едно такова голямо разстояние от армията и аз не разбирам защо граф Каменски му беше дал толкова малко хора и беше оставил своя брат близо до Батин с 12 000 души, които стояха без работа и полза там, където бяха. Наистина, няколко дни след капитулацията на града българите и слепият старец донесоха за един заговор срещу гарнизона, организиран от няколкото турски

---

⁸ Зборник за историју, језик и књижевност српскогo народа. Друго одеделење: Споменици на туђим језицима. Кн. I, Б. 1904, Исписи из Париских архива (Грађа за историју Првога Српскогo устанка). Приредио Мих. Гавриловић.

⁹ За това понятие, използвано от гражданите на Свищов вж. Н и к о л о в а, Ю. Достойно естѣ. Свищов през деветнадесения век и първото десетилетие на XX век. Личности-събития-факти. ИВРАЙ, 2006, с. 46.

жители, които бяха останали там и от ковчезника на Мухтар паша, избягал от Батин заедно с него. Граф де Сен При заповяда да ги арестуват и изпратят на граф Каменски, който нареди да ги отведат в Русия като военнопленници. Но когато граф Каменски сподели паническия ужас на г. г. Барев и Шуберт, той повика брат си, който отиваше към Никопол, да дойде много бързо, и заповяда на граф де Сен При да разруши и да изостави Свищов. Сент При много би искал да бъде освободен от изпълнението на тази варварска и напълно безполезна заповед, но той беше така точен и на него му бяха дали толкова малко време за изпълнението ѝ, че бедните обитатели, които бяха посрещнали нашите войски и ги бяха хранили, имаха само няколко часа, за да пренесат някои свои вещи от другата страна на Дунав, в Зимнич, и загубиха всички други неща, които изгоряха заедно с града. Много от тези нещастници бяха абсолютно разорени. Те построиха през зимата един град при Зимнич, който нарекоха Нов Свищов”¹⁰. Обобщавайки случилото се през 1810 г. Ланжерон подчертава, че “бяха ограбени по най-варварски начин мирни жители, по-голямата част от които бяха християни”¹¹. Неговото заключение е: “Цялата тази кампания беше опетнена от най-позорните и най-ненужните опустошения. Това беше от наша страна, аз го казвам със съжаление, но това е истината - една инвазия на разбойници. През 1807 г. казаците бяха извършили много насилия, но те бяха понасяни - поне не бяха упълномощени. През 1810 г. всичко беше извършено по заповед. Бяха разрушени 20 града и бяха опустошени 200 версти от страната”¹².

По същия начин, но с малко повече подробности за преживяното от местното население, изглежда опожаряването на града и в спомените на родения в Свищов Васил Манчов (1823-1906): “В 1810 г. русите обсадили Русчук. Понеже обсадата е траяла дълго, на главнокомандващия Каменски е заповядано да превземе Русчук и да накара турците да искат мир, защото в Русия са се опасявали от навлизането на Наполеон през Полша. Каменски изпратил в Свищов полковник Сен При. Щом дошъл в Свищов, в едно късо време той принудил турците да напуснат града и, конвоирани от руски войски,

---

¹⁰ Documente..., 296-297.

¹¹ Пак там, с. 301, бел. 1.

¹² Пак там, бел. 2.

ги изпратил в Габрово. Останалата войска, по заповед на полковника, на 14 септември, Кръстовден, тръгнала от къща в къща да пали махалите и изгорила града. Жителите били принудени волю-неволю същия ден да минат с турски кораби на румънския бряг. Всички останали кораби изгорили. Не оставили нито една лодка, с цел да не се възвърнат пак в Свищов жителите. Свищовчените били принудени кое как да търсят препитание - едни по селата, други в Руж де Веде, трети в Могилица (Турну Мъгуреле), болшинството в Букурещ, а някои и в Трансилвания.”¹³

Опожаряването на Свищов през 1810 г. е намерило отглас в различни приписки и летописи, от това време, съдържащи вопли за глада и поскъпването на брашното, солта, овчето месо, рибата, дървеното масло и сапуна, настанали с войната. В тях е фиксирано името на Каменски¹⁴.

Най-близо до събитието в хронологическо отношение е публикуваната през 1843 г. от генерал-лейтенант А. И. Михайловски-Данилевски обемиста история на войната на Русия с Турция. Военната операция от 1810 г., свързана със Свищов, е описана в подробности, като се подчертава, че генерал Каменски дава заповед на Сен При да разруши, укрепителните съоръжения на града, без обаче да се говори за опожаряването на града. Авторът дава сведения за броя на пленените вражески знамена и оръдия¹⁵. В този труд е цитиран и дневникът на Ланжерон във връзка със съдбата на Силистра¹⁶.

Държейки отново сметка за хронологията на източниците, ще цитирам и излезлата от печат през 1863 г. многогомна история на Османската империя от немския историк Й. В. Цинкайзен. Авторът съобщава, че през 1810 г. генерал Сен При, който е завладял Свищов, е получил заповед да разруши напълно града, който имал население от 16 000-20 000 души¹⁷. Цинкайзен посочва като свой източник на информацията спомените на руския адмирал Чичагов.

---

¹³ М а н ч е в, В. Спомени. Съст. Цв. Нанова, Ю. Николова. С., 1988, 25-26; Н и к о л о в а, Ю. Цит. съч., с. 52.

¹⁴ Писахме да се знае. Приписки и летописи. Съставителство, коментар и бележки Венцеслав Начев и Никола Ферменджиев. Превод Венцеслав Начев. С., 1984, с. 126, 127-129, 139, 307.

¹⁵ М и х а й л о в с к и - Д а н и л е в с к и, А. И. Описание Турецкой войны в царствование императора Александра с 1806-го до 1812-го года. Ч. II, СПб., 1843, 85-91.

¹⁶ Пак там, Ч. I, с. 219.

¹⁷ Z i n k e i s e n, J. W. Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa. VII, Gotha, 1863, S. 706.

За ръководената от граф Николай Каменски операция и опожаряването на Свищов през 1810 г. от Сен При говори и Константин Иречек в своята “История на българите”, като авторът се опира на историята на Цинкайзен¹⁸. Разказът за подпаления от Сен При през 1810 г. Свищов присъства и в труда на Феликс Каниц¹⁹, който минава през района през втората половина на XIX век.

Подробно описание на военната операция от 1810 г. дължим на друг военен - А. П. Петров, автор на тритомната история на руско-турската война от 1806-1812 г. Авторът споменава, че Каменски заповядал на Сент При да изгори града и че жителите избягали от страх. Дава се информация за броя на пленените вражески знамена и оръдия²⁰. Усилията ми да открия някакви следи от тези събития в османската историография се оказаха безрезултатни. Издадената през 1891/2 г. многотомна история на Ахмед Джевет паша²¹ съдържа богата информация за събитията от Руско-турската война от 1806-1812 г., но “изгорялството” не е привлекло вниманието на автора.

Събитието от септември 1810 г. е описано по сходен начин и от историка на Свищов Стефан Ганчев²², както и от авторите на по-нови изследвания²³. “Изгорялството” присъства в трудовете на авторите, посветили усилията си на проучването на преселието на българите отвъд Дунав, съпровождало руско-турските войни през XVIII и XIX век. Тези автори подчертават, че през целия XVIII век Свищов е сред селищата, които захранват с емигранти българските колонии във Влашко, Молдова и Трансилвания - в Сибиу, Брашов, Букурещ, Крайова, Бъзю, както и в Южна Русия²⁴. Те отбелязват като особено силна

---

¹⁸ Иречек, К. История на българите. Превод от чешки и руски Н. Д. Райнов. Второ допълнено издание под ред. П. Петров. С., 1999, 501-502. Първото издание на книгата на чешки е от 1875 г.

¹⁹ Каниц, Ф. Придунавска България и Балканът. Историческо - географско - етнографски пътеписни проучвания от 1860 до 1879 г. С., 1995, 233-234.

²⁰ Петров, А. Н. Война России с Турцией 1806-1812. Т. III, СПб., 1887, 141-145.

²¹ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, Istanbul, 1309 [1891/2]. Т. IX-X. Информацията по този въпрос дължа на младата османистка н. с. Маргарита Добрева, на която изказвам гореща благодарност.

²² Ганчев, С. Свищов (Принос за историята му). Свищов, 1929, Фототипно издание, Свищов, 1996), 36-37.

²³ Кузев, А. Свищов. - В: Български средновековни градове и крепости. С., 1981, 153-154; Николова, Ю. Цит. съч., с. 46.

²⁴ Şerbăn, C. Ştiri despre activitatea unor meşteşugari şi negustori bulgari în Țara Românească în secolul al XVIII-lea. În: Omagiu lui P. Constantinescu-Iaşi cu prilejul împlinirii a 70 de ani. Bucureşti, 1965, 359-361, Скалковски, А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848, 4-6; Романски, С. Българите във Влашко и Молдова. Документи. София, 1930, с. 2; История на България, т. 5, С., 1985, 186-187; Кил, М. Цит. съч., с. 547.

емигрантската вълна, последвала офанзивата на генерал Каменски, който през 1810 г. изгонва турците от по-голямата част на Северна България, но не успява да се задържи там, поради което през лятото и есента на 1810 г. гражданите на Свищов, и особено след опожаряването на града, се преселват в Зимнич, Мавродин и Яломица²⁵.

Но да се върнем към дневника на Ланжерон. Той ни предлага разказ за едно друго бедствие, сполетяло Свищов, този път през април 1812 г.: “[Кутузов] нареди на генерал Чучков да отиде от Измаил в Бабадаг, на граф Ливен да отиде там също от Галац, на генерал Хартинг да отиде в Силистра и, ако му е възможно, до Шумен, и накрая - на генерал Булатов - да мине в Свищов. Тези последните двама използваха бойни части, които бяха под моето командване, но те получиха заповеди директно и секретно от главнокомандувачия и аз научих това едва когато те бяха вече потеглили. Кутузов знаеше много добре, че аз не бих одобрил свищовската експедиция...

Свищовската експедиция е едно вечно петно върху паметта на Кутузов, който даде заповед за нея, на неговия дежурен полковник Кайсаров, който му беше съветник, и на Булатов, който я изпълни.

По-горе беше споменато, че Свищов е срещу Зимнич. На последното място беше устроена една митница и всички търговци от Букурещ - турски и чуждестранни, като се доверяваха на думата на Кутузов, на примирието, и преди всичко на установяването на тази митница в Зимнич, бяха натрупали своите стоки в Свищов. Три дни преди експедицията бяха пристигнали търговци отвсякъде. Там имаше захар, източно кафе, памук, шалове, муселини и пр. за повече от три милиона пиастри.

Един Джиндже-ага, бившият аянин на Мачин, беше изпратен да командува в Свищов. Той беше отпътувал от него през месец януари, за да отиде да граби Ловеч и Плевен. В Свищов нямаше и 20 въоръжени мъже. Те бяха под командването на един стар турчин на име Ахмед, когото аз познавах още от Акерман, където той беше пребивавал при мене дълго време като

---

²⁵ В е л и к и, К. Браилските бунтове 1841-1843. С., 1968, 21-22; Т р а й к о в, В., Н. Ж е ч е в. Българската емиграция в Румъния XIV век-1878 година и участието ѝ в стопанския, общественно-политическия и културния живот на румънския народ. С., 1986, с. 124; История на България. т. 5, С. 1985. с. 188. (автор на частта е Ст. Дойнов) Д о й н о в, С. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането 1751-1878. С., 2005, с. 77.

заложник и по-късно като преводач. Той приказваше отлично руски език; той беше пленен в Слобожа и Кутузов го беше върнал на везира, към когото той беше привързан.

Остатъкът от обитателите на града бяха търговци, дошли въз основа на договорите и обещанията на митничарите, и които се бяха установили в няколко изгоряли къщи, които те бяха построили отново.

На 2/14 април, преди зазоряване, генерал Булатов влезе в Свищов с два батальона от полка на Вятка, един от Старакостк, един от 29-и стрелкови и казаците на Мелников и Кутайников. Той не срещна ни най-малката съпротива, тъй като жителите вярваха, че той само ще премине през Свищов, за да отиде по-далеч. Те бяха жестоко измамени. Булатов, Кушайков, брат на сенатора и полковник от полка на Вятка, също Кайсаров, който беше в експедицията с надеждата да предизвика повишаването си в генерал-майор, доброволците, казаците, се нахвърлиха върху тези нещастни жители, ограбиха ги, заграбиха всичките стоки, отнеха ги и ги повлекоха в Зимнич заедно с техните жени и деца, които измъчени и оставени за дълго време на Дунав, бяха в по-голямата си част с премръзнали крака или ръце, и вътре в три часа, всичко това, което беше представлявал Свищов, изчезна. Булатов, който беше користен и алчен, си отстояваше интересите в това ужасно плячкосване и тези, които го съпровождаха, се показаха достойни за него. Кутайников, Мелников, Кушников направиха едно забележително състояние. Войниците грабиха много и изпиха на другия ден всичко, което бяха плячкосали.

След тази блестяща експедиция, към която Булатов прибави към многото безобразия това да накара да изстрелят три или четири топовни изстреля, за да може да каже, че е срещнал съпротива и се е бил, той се завърна в Турно..²⁶ Пак според Ланжерон “Няколко злощастни търговци от Букурещ, разорени от разграбването на стоките, успяват да направят чути своите оплаквания”, в

---

²⁶ В том 24 от посочената серия в Архива на Френското министерство на външните работи от л. 297 до л. 351 на том 24 се съдържа текст, озаглавен “Дневник 1812 г. първа част. Дневник на кампаниите, извършени на руска служба от граф Ланжерон, 14 кампания във Влахия 1812 г.” Според пагинацията на Ланжерон случилото се е описано на л. 11-15 от дневника, а според пагинацията на архива това са л. 303 а -305а. Цитираните части от дневника на Ланжерон са публикувани в румънското издание Вж. Documente..., с. 380-381.

результат на което участниците в експедицията се отказали да искат възнаграждение за офицерите²⁷.

Докато разказът на Ланжерон за “изгорялството” от 1810 г. до голяма степен съответства на информацията у някои български, руски, румънски и немски автори, насочили вниманието си към военните действия от 1810 г., то драматичното събитие от април 1812 г. сякаш не се е случило. Усилията ми за открия някакви сведения за плячкосването на Свищов през 1812 г. в трудовете на българските и чуждите автори се оказаха безрезултатни²⁸. Не открих каквато и да било следа от отглас на случилото се и в българските приписки и летописни бележки. Колегата Юлия Николова, на която дължим най-новата и богата на информация публикация за Свищов, разтълкува в наш разговор това отсъствие на информация с новото разпиляване на свищовските жители отвъд Дунава, което очевидно е попречило да останат следи в историческите извори от случилото се. По всяка вероятност в опожарения Свищов е имало пришълци-търговци със стоката си, които като външни лица не се погрижили да запазят спомена за бедствието.

Другият прочит на тази липса на информация насочва към хипотезата, че в “дългата памет” на града е станало известно припокриване на спомена за “изгорялството” от 1810 г. с този за оплячкосването от 1812 г. Спомените за случилото се на ниво “микроистория” се сливат и очевидно споменът за пламъците на “изгорялството” от 1810 г. е засенчил този за тричасовото плячкосване от април 1812 г. на едва съживилия се град. Известно е, че Неофит Бозвели пристига като таксидиот в Свищов в края на 1813 г. и началото на 1814 г., за да събира средства и поклонници за Хилендарския манастир. Той участва активно във възстановяването на града, като събирал пръснатите отвъд Дунав свищовци в родното им място²⁹. Според свидетелството на самите свищовци “От самото време, когато подир прежнята Российска война возвратихми се от

---

²⁷ Пак там.

²⁸ Това се отнася и до многобройните публикации, посветени на М. Кутузов, като : Полководец Кутузов. Сборник статей. Под редакцией Л. Г. Бескровного. Москва, 1955; М. И. Кутузов. Материалы юбилейной сессии военных академий красной армии, посвященной 200-летию со дня рождения М. И. Кутузова. Под редакцией генерал-лейтенанта В. И. Мордвинова. Москва, 1947.

²⁹ П о п Г е о р г и е в, Й. Неофит Бозвели като църковен деец. (Принос към историята на църковната ни борба) - Архив на Министерството на народното просвещение. Официално

Влашката земя, гдето ни беше прекарала сила Росийска, и почнахме да правиме убогите наши домове от гор на пепелта всичкото беше изгорено все наше имение, от самото време онова, казуваме, укрепляваше ни духовний наш отец Архимандрит в самото ни тогдa нещастие, и мало по мало собираше ни от Влашката земя като овците, които немаха пастиря”³⁰. Според историците на гр. Свищов, през 1813-1814 г. Неофит Бозвели е включен в правителствена комисия, която обикаля изселените в Румъния свищовци, за да им разясни данъчните облекчения, които турското правителство гарантира на принудително изселените през 1810 г., за да се върнат в града. Изследователите са на мнение, че малцина са се възползвали от поканата и останали да живеят във Влашко³¹. Свидетели сме на припокриване в цитирания меморандум на Бозвели до Високата порта на сведенията за двете събития, като името на Кутузов е свързва със случилото се през 1810 г., а в него, както видяхме, централна роля играе генерал Каменски. На практика Кутузов е назначен за главнокомандуващ на Дунавската армия през 1811 г.³² Не е изключено при пристигането си в Свищов Бозвели да е получил недостатъчно прецизна информация за случилото си. Разбира се, също не е изключено и самият Бозвели да прави съзнателна грешка, т. е. съзнателно да вмъква името на Кутузов в меморандума си до Портата с желание да направи по-силно впечатление на османските власти, от които очаква подкрепа за българите в сблъсъка им с Цариградската патриаршия. Същевременно не е за пренебрегване и фактат, че цитираният меморандум на Бозвели до Високата порта и съставен в тясно сътрудничество с полските емигранти в Османската империя и той достига до нас в превод на френски език, направен от Михаил Чайковски - Садък паша³³.

Не съм склонна да правя предположение, че в случая става дума за “въобразено” събитие, тъй като цялата обстановка на Балканите и изобщо в Европа през месеците, предхождащи сключването на Букурещкия мир през май

издание. г. III, кн. IV, юни 1911, 11-12; А р н а у д о в, М. Неофит Хилендарски Бозвели 1785-1848. Живот-дело-епоха. С., 1930, с. 240.

³⁰ П о п Г е о р г и е в, Й. Материали по църковната борба (Архива на Неофита Бозвели). - Сб на БАН, кн. XIV. Клон историко-филологически и философско-обществен. С., 1921, 42-43; А р н а у д о в, М. Цит. съч., с. 239.

³¹ Г а н ч е в, С. Цит. съч., с. 80 и с. 250 бележка на Йордан Парапулски.

³² М у н ъ к о в, Н. М. И. Кутузов. Москва, 1962, с. 66.

³³ С м о х о в с к а - П е т р о в а, В. Цит. съч., 4-5.

1812 г. правят напълно възможни и вероятни подобни диверсионни акции от страна на руското командване, което полага върховни усилия да сключи мир с назъндисващата се Висока порта³⁴ пред назряващия конфликт с Франция³⁵. Руското правителство се стреми да завърши по-скоро войната с Турция, за да освободи Дунавската армия и да я придвижи на запад. Още през лятото на 1810 г. започва етап на руско-турската война, който се характеризира със съчетание на военни действия с преговори за мир. На руския проект от това време оказва сериозно влияние влошаването на руско-френските отношения и все по-ясно очертаващата се възможност от война с Наполеон. На практика “изгорялството” и насилственото преселване на свищовските жители отвъд Дунава е един момент именно от тези диверсионни операции³⁶. С назначаването на Михаил Кутузов за главнокомандуващ на Дунавската армия през март 1811 г. се дава тласък на тактиката за оказване на натиск върху Портата. Умножават се вариантите на мерките за преселване на българи в Русия, без да се изключват и “някои принуждения”³⁷.

През 1812 г. преговорите между Русия и Турция протичат при още по-сложна обстановка, тъй като Наполеон съсредоточава войските си на границата на Русия, готвейки се да нахлуе, а Турция, насърчавана от Франция протака преговорите. Запазената документация, свързана с дейността на Кутузов, свидетелства, че още в началото на януари 1812 г. Кутузов дава инструкции за експедиция зад Дунав, като иска да се възползва от замръзналия Дунав³⁸. В рапортите на Кутузов от началните дни на февруари 1812 г. се съобщава, че армията в Свищов е командувана от Ахмед ага. Съобщава се също, че “в Свищов има изключително много и разнообразна стока”³⁹. От началото на февруари 1812 г. датира заповед на Кутузов, в която се казва, че на юг от Дунав

---

³⁴ За сложната дипломатическа обстановка в османската столица около подписването на мирния договор вж. Д и м и т р о в, С. Султан Махмуд II и краят на еничарите. С., 1993, 67-71

³⁵ Фельдмаршал Кутузов. Сборник документов и материалов. ОГИЗ, 1947, с. 15; М у н ь к о в, Н. Цит. съч., с. 66

³⁶ Внешняя политика России XIX и начала XX века, сер. 1, т. I.VI. М., 1972, 9-10 181-182; К о н о б е е в, В. Д. Българското националноосвободително движение. Идеология, програма, развитие. С., 1972, 123-124; Восточный вопрос во внешней политике России. Конец XVIII-начало XX в. М., 1978, 74-75.

³⁷ Р а ч е в а, В. Въпросителни около политическата дейност на Софроний Врачански. - История, р г. IV, 1995, 1, с. 38.

³⁸ М. И. Кутузов. Русские полководцы. Сборник документов и материалов. Под ред. Л. Г. Бескровнаго. Т. III (1808-1812), М., 1952, с. 793.

“земята трябва по-нататък да бъде опустошена и навсякъде да бъде вселен страх”. Кутузов добавя и следното “Сега поръчах и на генерал майор Булатов да извърши такава експедиция над Свищов.”⁴⁰ През февруари Кутузов назначава 4 отряда, които да преминат реката при Свищов, Силистра, Галац и Измаил с цел да се демонстрира на Високата порта, че наистина смята да продължи войната. На 16 февруари 1812 г. Кутузов възобновява военните действия, като ги пренася на територията на България⁴¹. Единствената смътна следа от случилото се намираме в историята на казашките атамани на А. В. Шишов. В биографията на Дмитрий Кутейников, участвал в плякосването на Свищов, се споменава, че в резултат на войната на Дунав той се е сдобил с “военна плячка”. Шишов се позовава на мемоарите на Ланжерон, че “по този начин Кутейников се е сдобил с голяма състояние”⁴².

Пред нас възниква въпросът кои са били обитателите на Свищов по време на събитието от април 1812 г. Според спомените на Васил Манчов, още през зимата след “изгорялството” някои свищовци се завръщат в изпепеления град, като се възползвали от замръзването на Дунав⁴³. От пожара били оцелели две черкви, които били направени само от камък⁴⁴. Пак според Манчев през 1811 г. в Свищов е имало направени само 15 къщи⁴⁵. Историкът на Свищов Ст. Ганчев твърди, че някои свищовци се завръщат веднага в опожарения през 1810 г. град, в който били оцелели няколко къщи. Той подчертава, че градът се съвзема за късо време, благодарение на австрийската навигация по реката⁴⁶. От цитирания доклад на Кутузов личи, че през февруари в града има “много и разнообразна стока”. А от дневника на Ланжерон се вижда, че в навечерието на руската експедиция от април 1812 г. в града са пристигнали търговци от всякъде. Те са се поселили във възстановени от тях изгоряли къщи. Ланжерон говори също така и за това, че в града е имало и жени и деца, което говори за

---

³⁹ Пак там, с. 800.

⁴⁰ Пак там, с. 788.

⁴¹ К о н о б е е в, В. Цит. съч., с. 167.

⁴² Ш и ш о в, А. В. Казачы атаманы. с. 209.

⁴³ М а н ч о в, В. Цит. съч., с. 28.

⁴⁴ Пак там, 20-21. Едната от оцелелите църкви е “Св. св. ап. Петър и Павел”, датираща от XVII век. За нея вж. Г е о р г и е в а, Е. Ктиторските портрети в църквата “Св. св. ап. Петър и Павел” в Свищов. - В: Любен Прашков реставратор и изкуствовед. С., 2006, 186-192.

⁴⁵ М а н ч о в, В. Цит. съч., с. 22.

⁴⁶ Г а н ч е в, С. Цит. съч., с. 37.

уседналост на тези хора. Заслужава да се спомене обаче, че материалите, отложени в архива на известната търговска фамилия от Враца Хаджитошеви през периода 1810-1812 г. свидетелстват за липсата на търговски обмен между Свищов и Враца за разлика от предходния период⁴⁷.

В изследванията, посветени на българската емиграцията на север от Дунав, не се прави ясна диференциация между отделните вълни на преселение по време на войната от 1806-1812 г. В тях се изтъква, че след назначаването на Кутузов за върховен началник на Дунавската армия емиграцията се засилва особено поради обещание на Кутузов за освобождаването от всякакви данъци на онези, които преминават от Дунав. Знае се, че изобщо по време на войната 1806-1812 г. на север от Дунав преминали 20 000 семейства, т. е. около 100 000 души. Занаятчиите и търговците от Свищов и Русе се установяват и в Букурещ. Подчертава се, че повечето емигранти не искали да заминат за Русия и поради това се прилага насилствено изселване за Русия, срещу което се противопоставил Кутузов по молба на Софроний Врачански, който се намирал в Букурещ. След сключването на Букурещкия мир през май 1812 г. султанът се опитал да върне емигрантите, като обявил обща амнистия и пратил специални хора във Влашко и Молдова за тази цел. Броят на тези, които се завърнали отвъд Дунав, бил твърде малък и завръщанията престанали през 1814 г. Изследователите са на мнение, че общо взето малцина свищовци са се възползвали от поканата и повечето от тях предпочели да останат да живеят във Влашко⁴⁸.

И все пак редица данни дават основание да се твърди, че градът се съвзема от преживяното и неговите обитатели продължават напред. Тук пристигат Неофит Бозвели и Емануил Васкидович, които създават през 1815 г. едно от най-модерните за онова време училище⁴⁹. Отседналият във Виена свищовец Филип Сакеларевич, който е председател на еснафа на търговците на кожи във Виена, дарява през 1814 г. 19 000 фиоринта за училището в Свищов⁵⁰. Запазената и до днес библиотека в Свищовското читалище свидетелства за

---

⁴⁷ Семеен архив на Хаджитошеви. Т. I, (1751-1827). съставители Кирила Възвъзова-Каратеодорова, Зина Маркова, Елена Павлова -Харбова, Васил Харизанов. С., 1984.

⁴⁸ Г а н ч е в, С. Цит. съч., с. 80 и с. 250 бележка на Йордан Парапулски.

⁴⁹ Н и к о л о в а, Ю. Цит. съч., 259-261, 345-347.

⁵⁰ Г а н ч е в, С. Цит. съч. с. 80 и с. 250 бел. на Йордан Парапунски.

многостранните духовни интереси на образованите хора в града. Духовната атмосфера в Свищов от първите десетилетия на XIX век показва наличието на градска среда, благоприятстваща формирането на модерно мислещи хора⁵¹. Заслужава също да се спомене, че дейците на създадената през 1814 г. гръцка революционна организация Филики етерия разчитат на подкрепата на жителите на Свищов и привличат негови жители за свои членове⁵². В започналата през 1821 г. гръцка революция се включват във въстаническата армия няколко жители на Свищов⁵³. Тези данни показват несъмнената виталност на градския живот, който бързо са възстановява в селището, намиращо се на важна търговска артерия.

За съжаление, наблюденията ми върху различните източници показаха, че техните сведения за броя на жителите на Свищов са доста ненадеждни, поради което трудно можем да проследим динамиката на формирането на градското население през началните десетилетия на века. На практика се оказва, че става дума за едно безкритично възприемане и преповтаряне на информация, получена от предходни автори. Така в някои източници се говори, че през 1804 г. Свищов е имал 21 000 жители⁵⁴. Същата цифра - 21 000 срещаме и за 1810 г.⁵⁵ За 21 000 жители на града се говори и за 1811 г., т. е. след “изгорелството”⁵⁶. През 1826 г. излиза от печат книгата на Ад. Кунике, който описва Свищов като град с 4 000 къщи и 21 000 обитатели⁵⁷. През 1826 г. гръцкият автор Георгиос Манос издава своето географско описание на Балканите, в което дава сведения, придобити през време на собственото пътуване през района. Той разказва, че Свищов е “малък укрепен град, намиращ се на десет левги на изток от Никопол, върху брега на Дунав. Той е населен с българи, които се занимават единствено с

---

⁵¹ Д а н о в а, Н. Неофит Бозвели и Гръцкото просвещение. - В: Неофит Бозвели и българската литература. С., 1993, 24-44; Д а н о в а, Н. “Тъй рече Йоан Златоуст”. - Литературна мисъл, 2004, 1, 54-55, 57-58.

⁵² Т о д о р о в, Н. Филики етерия и българите. С., 1965, 79-80, 81-82, 85, 123.

⁵³ Т о д о р о в, Н., В. Т р а й к о в. Българи участници в борбите за освобождението на Гърция. С., 1971, с. 937, 941, 946, 947.

⁵⁴ Г а н ч е в, С. Цит. съч., с. 28.

⁵⁵ К а з а к о в, Н. И. Из истории русско-болгарских связей в период войны России с Турцией (1806-1812гг). - Вопросы истории, 1955, бр. 6, с. 43.

⁵⁶ Г а н ч е в, С. Цит. съч., с. 28.

⁵⁷ К у н и к е, Ad. Zwei hundert vier und sechzig Donau-Ansichten... цитирано по : М и х о в, Н. Принос към историята на търговията на Турция и България. С., 1971, с. 121.

търговия на вина, които се произвеждат в околностите му”⁵⁸. Във Всеобща география, издадена на френски език през 1826 г и през 1828 г. на руски език се съобщава, че Свищов има 4 000 къщи и 21 000 жители⁵⁹. Данните за броя на жителите на Свищов са приближително същите - 20 000 и у Феликс Божур в неговото издание от 1829 г.⁶⁰ Свищов е описан като укрепен град на България със значителна търговия и население от 21 000 и в Пътеводителя за Европа на Ж.-Б. Ришар, издаден през 1818-1829 г.⁶¹ Броят на свищовските жители е отново 21 000 и според излезлата от печат през 1834 г. немска география, използвала за основа книгата на А. Балби⁶². През 1835 г. от двамата дейци на Българското просвещение свищовските учители Неофит Бозвели и Емануил Васкидович говорят за Свищов като за град с 4 000 къщи, от които, 1000 са християнски и 3 000⁶³ или общо се получава пак приблизително цифрата от 20 000 жители. От 30-те години на XIX век датират и сведенията на френския естествоизпитател Ами Буе, според когото Свищов има повече от 20 000 жители⁶⁴. През 1839 г. Свищов присъства с население от 21 000 жители и в прочутата за времето си география на А. Балбе, която е особено популярна на Балканите чрез своя превод на гръцки, направен от дееца на Гръцкото просвещение Константинос

⁵⁸ Résumé géographique de la Grèce et de la Turquie d' Europe, par M. G. A. M., citoyen grec, orné d'une carte par M. Perrot. Paris, 1826.(Collection résumés géographiques, t. V) p. 421.

⁵⁹ Михов, Н. Населението на Турция и България през XVIII и XIX в. С., 1968, с. 73.

⁶⁰ В е а у j o u r, F. Voyage militaire dans l'Empire Othoman..., Paris, 1829, T. 2, p. 447, цитирано по М и х о в, Н. Принос към историята..., с. 148.

⁶¹ Френски пътеписи за Балканите XIX век. Съставила и редактирала Бистра Цветкова. С. 1981, с. 203.

⁶² М и х о в, Н. Принос към историята..., с. 170.

⁶³ Славеноболгарское детоводство за малките деца.... Част пятая. Краткое политическое землеописание за обучение на българските юноши. Крагуевац, 1835. Ето думите, с които е описан градът: “Свищов, град край Дунава, на радостотворно място, верху шест холми разположен, с доброизрядно пристанище (лиман), покрай което има чиннорядовни и порядочно разположнии торговскии магазини, три церкви, две прекрасни и чиннопорядочнии училища. У Горня махала ся предава аллилодидактическо и елиногреческаго диалекта учение. Подобно и в Долня махала, славеноболгарскаго диалекта. Поместний производ: има изрядно добровкуснии вина, от които правят велика торговина по много места и по страннии царства. Природно място е, има весело радостотворнии и изряднейшии прекрасни разходки; най-паче монастирското негово месторазположение и естествоводоточний каменноклоденец (Таш бунар), на когото водата е чистобистра и изрядновкусна. Той град е прехвален и досточутен за мира, който стана в лето господне 1791-го между немците и турците. Под града, до 1 /2 миля, са намерва, к восток, едно място което ся именува Стеклен, на което у римското време бил крепкий град, именувал ся Секоризка (предхранение, предпаза). Зато ся намерват и до днес многодревнии вещи - антики и слова по латинскаго диалекта. Находят ся у него до 3 000 турски домове и до 1 000 болгарскии. Жителите са любочестнии, любоучителнии и весма рачителни на торгвшината, торгующе с многии места, с разнии торговини и купли”.

Кумас⁶⁵. През 1843 г. е описан като селище с 21 000 жители и от Константин Фотинов в неговата география, която от своя страна има за първообраз географията на Балбе⁶⁶. За 1844 г. различните източници отново свидетелстват, че Свищов има 21 000 жители⁶⁷. Очевидно е, че въз основа на тези сведения едва ли бихме могли да си създадем някаква по-точна представа за това какъв е бил броят на свищовските жители преди и след преживяните катаклизми. Несъмнено е, обаче, че градът присъства в съзнанието на съвременниците като добре населено за онова време място.

Данните за Свищовската експедиция на руската армия хвърлят светлина върху критични години от историята на това важно търговско средище, което изиграва централна роля в стопанската и културната история на българското общество през епохата на прехода към Новото време. Подробностите за случилото се на заранта на 2/14 април 1812 г. в крайдунавския град ни помагат да обогатим представите си за преживяното от жителите на Свищов и за проявената от тях изключителна виталност въпреки всички премеждия, както и за показаната способност за регенерация на градския живот, който бързо са възстановява в селището, намиращо се на важна търговска артерия. Пред нас е един от примерите, които дават основание да твърдим, че независимо от дълбочината на разрухата, нанесена от дадено опустошително събитие, жителите на селището се окопитват и продължават напред или предават щафетата на градското съществуване на нови обитатели. Цитираният случай също така позволява да надникнем в механизмите на изграждането на историческата памет за дадено събитие, както и за инструментализацията на спомена за случилото се. Случаят “Свищов” ни изправя и пред въпроса за връзката на “микроисторията” с “макронивото”, с дългосрочното развитие и манталитета. Той дава възможност и за разсъждения относно погледа на историка към историята. В трите обемисти книги, посветени на Руско-турската

---

⁶⁴ Френски пътеписи за Балканите XIX век. Съставила и редактирала Бистра Цветкова. С. 1981, с. 283.

⁶⁵ Γεωγραφία εκτεθείσα μεν γαλλιστί υπό Αδριάνου Βλαβι ερμηνευθείσα δε γιά χρήσιν των Ελλήνων υπό Κ. Μ. Κούμα. Τόμος τρίτος, Βιέννη, 1839, σ. 156.

⁶⁶ Ф о т и н о в, К. Общее землеописание вкратце на сичката земля..., Смирна, 1843, с. 77.

⁶⁷ М и х о в, Н. Населението на Турция и България..., с. 23.

война от 1806-1812 г., съставени от руските военни А. Н. Петров и А. И. Михайловски-Данилевски и османеца Джевдет паша намираме подробно описание на всички военни действия по море и по суша, като много стриктно се дават сведения за завладяните селища, за това, което е сторено с техните укрепления, за придобитите като трофеи знамена и въоръжение. Местното население отсъства от разказа, тъй като жителите на Свищов с притегленото от тях просто не са имали никакъв шанс да попаднат в големия наратив за събитията. Случаят “Свищов” ни дава материал за размисъл относно проблема за възприемането на цивилното население, т. е. за проблем от областта на менталните структури - за този за отношението към различните форми на насилието, а също и към отделния индивид като ценност⁶⁸. Той е и едно косвено потвърждение на тезата на историците, че в началото на XIX в. българите и техните интереси още нямат самостоятелно място в руската политика. Българският въпрос започва да добива постепенно място, и то често второстепенно, в руските проекти за утвърждаване на Балканите едва след Одринския мир от 1829 г., като е особено показателен фактът, че в този мир името на българите не се споменава изобщо⁶⁹. Заслужава да се отбележи, че до 30-те години на XIX в. българите и тяхното минало са малко познати в Русия⁷⁰, за която до този момент приоритет са представлявали гърците и сърбите⁷¹.

---

⁶⁸ По този въпрос вж. Е л и а с, Н. Относно процеса на цивилизацията. Социогенетичти и психогенетични изследвания. Т. I, С., 1999, 277-291 [Първо издание на оригинала 1939 г.]; Д р е с е л, Г. Историческа антропология. Въведение. [Благовград], б. д., 60-61.

⁶⁹ Д о й н о в, Ст. Българите в Украйна и Молдова през Възраждането 1751-1878. С., 2005, с. 92; Р а ч е в а, В. Руската политика и българската идея за политическа автономия в някои от изявите на българската емиграция от първата половина на XIX век. - Исторически преглед, 2006, № 1-2, 44-66.

⁷⁰ И ш у т и н, В. В. Славянская проблематика в научных заседаниях общества истории и древностей российских при Московском университете в первой половине XIX в. (1804-1848 гг.). - В: Историографические исследования по славяноведению и балканистике. М., 1984, 96-97.

⁷¹ С т а н и с л а в с к а я, А. М. Греческий вопрос во внешней политике России в начале XIX в. (1798-1807 гг.) - Исторические записки, 68, 1961; А р ш, Г. Л. Этеристкое движение в России. М., 1970; Д о с т я н, И. С. Россия и балканский вопрос. М., 1972; Основные этапы и особенности политики России на Балканах с последней трети XVIII в. до 1830. - В: Международные отношения на Балканах. Балканские исследования. Вып. 1. М., 1974; Г е о р г и е в, В. А., Н. С. К и н я п и н а, М. Т. П а н ч е н к о в а, В. И. Ш е р е м е т. Восточный вопрос во внешней политике России - конец XVIII-начало XX в. М., 1978, с. 78 сл.; Б о ч к а р е в а, С. И., Е. К. В я з е м с к а я. Россия и Балканы в XVIII- начале XX в. - В: Основные проблемы балканистики в СССР. Балканские исследования. Вып. 5. М., 1979, 41-78; А р ш, Г. Л. И. Каподистрия и греческое национально-освободительное движение 1809-1822. М., 1986, с подробна литература по въпроса; Н а у м о в, Е. П. Записки о русской помощи сербским повстанцам в 1804-1813 гг. - В: Балканские народы и европейские правительства в XVIII - начале XX в. Балканские исследования. Вып. 8. М., 1982, 38-53, с подробна библиография по

Въвличането на бойни отряди от местното население по време на руско-турските войни има смисъла на натиск върху Високата порта, на вътрешна диверсия, а не на израз на идея за подкрепа на освободителните тежнения на балканските народи. Едва по време на Кримската война сред управляващите среди в Русия настъпва известно колебание във възприетата линия⁷².

ⁱ Заглавието е на И.З.И.. Статията е публикувана за първи път под оригиналното заглавие: Надя Данова. Един неизползван извор за историята на Свищов. В: Сборник в чест на чл.-кор. ст. н. с. д. и. н. Румяна Радкова и по случай 150-годишнината на Болградската гимназия. С., 2010, 161-176.

въпроса; К у д р я в ц е в а, Е. П. Военно-политически союзи России и Турции в конце XVIII - первой трети XIX столетия. - В: Россия и черноморские Проливы (XVIII-XX столетия). М., 1999.

⁷² Г е о р г и е в а, Т. Славянската идея в Русия 30-те - 50-те години на XIX в. С., 2009, 49-56, където е представена и най-новата литература по въпроса.